

Novità

**FIAT-TREINEN UIT
DE MUSSOLINI-TIJD**

**DE KLIMT VAN HET
RICCI-ODDI**

NILDE IOTTI

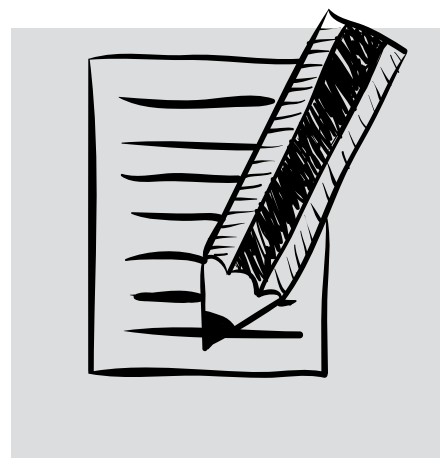
Dante Alighieri
Nijmegen

In dit nummer

Dit is de laatste Novità van dit seizoen. Mede dankzij auteur Arjan den Boer, die ons toestemming gaf om zijn eerder gepubliceerde artikel over Fiat-treinen uit de Mussolini-tijd over te nemen, hopen wij dit turbulente seizoen hiermee op een mooie en lezenswaardige manier af te sluiten. Wij denken na over de invulling van het komende seizoen, tegelijk wensen wij u mooie zomermaanden toe.

Inhoud

- 4 Kort nieuws
- 6 Gli anniversari: Nilde Iotti
- 8 De verdwenen Klimt van het Ricci Oddi-museum in Piacenza
- 17 La Littorina: Fiat-treinen uit het tijdperk van Mussolini
- 24 Suggestimenti

Colofon

Novità is een uitgave van Dante Alighieri Nijmegen.

www.dantenijmegen.nl
novita@dantenijmegen.nl

Dante Alighieri Nijmegen is aangesloten bij Dante Alighieri Nederland.

www.dantenederland.nl

SPAZIO

ARCHITECTEN & ADVISEURS

ITALIAANSE BEGELEIDING EN DESIGN
 NEDERLANDS MANAGEMENT

Voor Nederlanders die in Italië een huis willen kopen, laten bouwen of verbouwen.

Italiaans en Nederlands tweetalige ontwerpers & adviseurs, gevestigd in Nederland en Italië. Uitstekende kennis en advies over bestemmingsplannen en Italiaanse regelgeving. Ontwerp voor nieuwbouw en verbouwing, restauratie, interieur, technische keuringen, tekenwerk, bouwvergunningen, begrotingen, aanbestedingen, bouwbegeleiding.

Een transparante, plezierige en snelle dienstverlening.

Graag bespreken wij in een vrijblijvend gesprek de mogelijkheden voor het realiseren van uw plannen

www.spazioarchitecten.nl
info@spazioarchitecten.nl

N.L. Panetta & J. Koudijs
 Zijpendaalseweg 53 6814CD Arnhem
 +39 339 6503172 +31611190695 +31630174638

Taal- & Cultuurslessen voor alle leeftijden

Leer
Italiaans
 in Italië

30
 JAAR
 Italië
 specialist

45 bestemmingen
 in heel Italië

het hele jaar door
 vanaf 1 week tot
 een tussenjaar

specials gastronomie,
 wijn, kunst & cultuur

mode- &
 designopleidingen
 in Milaan & Rome

0345 520 152

info@italstudio.nl

www.italstudio.nl

**VRAAG ONZE
 BROCHURE AAN!**

Kort nieuws over boeken en kunst

Grote verliezen op de Italiaanse boekenmarkt

De *Corriere della Sera* meldt dat de eerste 4 maanden van het jaar 8 miljoen minder boeken zijn verkocht. In geld uitgedrukt gaat het om een daling van 134 miljoen euro. Van dat bedrag komt circa 90 miljoen voor rekening van boekhandels en 44 miljoen van beurzen en overige boekverkopen.

‘Als we niks doen komen we aan het einde van het jaar uit op een daling van tussen de 650 en 900 miljoen euro’, zegt Ricardo Franco Levi, de voorzitter van de Italiaanse uitgeversorganisatie Aie. Hij pleit ervoor de vraag te stimuleren door bibliotheken meer boeken te laten kopen en families een waardebon te geven waarmee zij boeken kunnen kopen.

‘Er zijn 1 miljoen families met kinderen tussen 5 en 6 jaar die naar school gaan. Als we die families een waardebon geven van 100 euro, dan betekent dat een directe en effectieve injectie in de boeken-setor van 100 miljoen euro. Het zal nog altijd niet genoeg zijn om alle problemen op te lossen, maar het zal wel een belangrijke bijdrage’ leveren, aldus Levi.

Fresco's van Rafaël gaan digitaal

De Villa Farnesina is een landhuis uit het begin van de 16e eeuw in Trastevere in Rome. In het huis bevinden zich allerlei beroemde werken, onder andere de fresco's van Rafaël in de Loggia van Eros en Psyche.

Rafaël gaf deze ruimte het aanzien van een pergola in de zomer met fruit, bloemen en dieren. Op het plafond zijn twee fresco's te zien, *Het huwelijk van Amor en Psyche* en *De vergadering der goden*. In een van de hoeken is een fresco *De drie Gratiën* te zien. Op de lunetten zijn de verschillende stadia van Psyches moeilijke relatie met de jaloerse moeder van Eros, Afrodite, te zien.

Een interactieve website maakt het nu mogelijk de fresco's in detail te bekijken. Tevens wordt er in het Italiaanse en het Engelse uitleg gegeven bij de verschillende onderdelen. De website is te bekijken via:

<http://vcg.isti.cnr.it/farnesina/loggia>

TWITTER: 'DA OGGI CHI VUOLE PUÒ LAVORARE DA CASA'

EVVAI COSÌ! GRANDE TWITTER!

E CHI MI SCHIODA PIÙ DA 'STO DIVANO?! AHAAHAH!
EBBASTA CO' 'STO SENATO, E LE GIUNTE, E L'AULA,
E LE COMMISSIONI, E LE VOTAZIONI, E CHE PALLE!
'STA ROBA DELL'OTTOCENTO! VIA!
TUTTO CON UN TWEET!

EHM... GLIELO DICIAMO CHE
L'INVITO È RIVOLTO AI
DIPENDENTI DI TWITTER?

MASTICAZZI

NATANGELO

Nilde Iotti

Ook in 2020 zijn talloze beroemde Italianen 50 jaar geleden overleden, 500 jaar geleden geboren of iets er tussen in. Rob Kamp licht er elke maand een voor u uit. Na Rafaël, Tiepolo, Fellini en Rodari nu politica Nilde Iotti.

Tekst: Rob Kamp

Togliatti en Iotti

Nilde Iotti was de eerste vrouwelijke voorzitter van de Camera dei Deputati. Ze bekleedde de functie van 1979 tot 1992 waarmee ze tevens de langst zittende voorzitter was. Iotti was lid van de communistische partij PCI.

Haar vader werkte bij de spoorwegen en was actief vakbondslid. Hij overleed toen zijn dochter 14 jaar was. Met een beurs studeerde ze Letterkunde aan de Katholieke Universiteit in Milaan. Daar kreeg ze les van professor Amintore Fanfani, die later premier en minister zou zijn voor de christen-democratische partij DC. In 1942 studeerde ze af.

Grondwet

Na de oorlog was ze een van de 75 leden van de commissie die als taak had om de nieuwe Italiaanse grondwet op te stellen. Zij was in die tijd al lid van de PCI. In die tijd begon ze een relatie met Palmiro Togliatti, de secretaris-generaal van de PCI. Togliatti was 27 jaar ouder dan zij en getrouwd. Zij wisten de relatie geheim te houden tot 1948, toen er een aanslag op het leven van Togliatti werd gepleegd.

De publieke opinie veroordeelde de relatie, evenals veel PCI-leden. Togliatti stuurde echter zijn vrouw en zoon naar Moskou om daar te gaan wonen. Togliatti en Iotti adopteerden een dochter, een meisje wier vader door de politie was doodgeschoten tijdens een staking.

Iotti was van 1948 tot 1999 kamerlid namens de PCI. In 1956 was ze lid van het Centraal Comité en in 1962 lid van de Nationale Directie. Iotti leverde strijd voor

het referendum en voor vrouwenrechten, het recht om te scheiden en burgerrechten.

In 1992 wilde de Italiaanse president Cossiga haar benoemen tot senator voor het leven. Zij was echter niet geïnteresseerd, bleef liever kamerlid. In datzelfde jaar was zij de kandidaat van het linkse blok bij de presidentsverkiezingen.

In november 1999 beëindigde ze haar werkzaamheden als kamerlid vanwege gezondheidsproblemen. Niet lang daarna, in december, overleed ze in een ziekenhuis vlakbij Rome. Ze werd begraven op de begraafplaats van Verano in Rome.

De verdwenen Klimt van het Ricci Oddi-museum in Piacenza

Onlangs is de Klimt van het Ricci Oddi-museum, dat sinds 1997 was verdwenen, weer teruggevonden.

Tekst: Rob Kamp

Ricci Oddi-museum in Piacenza

Er zijn in Italië niet zoveel werken van Gustav Klimt te zien. Er hangt een schilderij in de Galleria d'Arte Moderna in Rome, er hangt er een in de Galleria d'Arte Moderna in Venetië en een in de Galleria d'Arte Moderna Ricci Oddi in Piacenza, een museum dat zich richt op de Italiaanse kunst van 1820 tot 1930.

De collectie in Piacenza is bijeengebracht door Giuseppe Ricci Oddi, die leefde van 1861 tot 1937. Ricci Oddi heeft de collectie nagelaten aan de stad, inclusief het geld voor het te bouwen museum.

Klimt

Op 22 februari 1997 was de hele stad in rep en roer: het schilderij *Portret van een dame* van Klimt was verdwenen. Ondanks meerdere onderzoeken bleef het onduidelijk waar het werk was. Vorig jaar echter, op 10 december, ontdekten tuinmannen bij het weghalen van de klimop tegen een buitenmuur een deurtje met daarachter een tussenruimte. In de tussenruimte lag een plastic zak met een pakket. Het pakket bleek een schilderij te bevatten: het schilderij van Klimt, zoals onderzoek inmiddels heeft vastgesteld.

Ondanks dat het werk terecht is, doet de politie nog onderzoek. Bij de eerste onderzoeken in 1997 vonden de carabinieri wel de gouden lijst, op het dak van het museum, maar geen spoor van het schilderij zelf.

Op 1 april van datzelfde jaar dacht de politie het schilderij teruggevonden te hebben in een pakket in Ventimiglia, dat was geadresseerd aan Bettino Craxi in Tune-

sië. Helaas bleek het om een vervalsing te gaan. Verdere onderzoeken leverden niets op. Totdat een nieuw aangetreden hoofd van de carabinieri het onderzoek opnieuw opstartte.

Hij zocht contact met een crimineel die in 1997 al was ondervraagd. De crimineel bekende nu dat de gouden lijst op het dak een afleidingsmanoeuvre was. Wat hij had gestolen was niet het echte werk maar een kopie. Het echte werk had hij al een jaar eerder, in 1996, verwisseld met de kopie. Niemand had het destijds gemerkt. Het was een goed geplande diefstal.

Studente

Voor de verdwijning van het schilderij was er de nodige aandacht voor geweest in kunstkringen. Een academiëstudente, Claudia Maga, had bij het doorbladeren van een oud boek ontdekt dat Klimt de vrouw tweemaal had geschilderd; eenmaal in 1910 met een grote bruine hoed en eenmaal in 1916 zonder hoed en in een andere kleurstelling. Het eerste schilderij was sinds 1920 vermist.

Maga bestudeerde de werken uitvoerig en ging vervolgens naar de directeur van het Ricci Oddi om hem ervan te overtuigen onderzoek te doen naar het dubbel geschilderde portret. Samen met de onderdirecteur haalde zij het schilderij uit de lijst en togen zij naar het plaatselijke ziekenhuis voor een röntgenfoto.

Onder het schilderij bleek een ander portret te zitten. De experts waren sceptisch: hoe was het mogelijk dat een jonge,

nog niet afgestudeerde studente deze ontdekking deed?

De stad geloofde echter in haar, mede uit publicitaire redenen. De stad was voornemens een tentoonstelling te organiseren met het werk als middelpunt. Daarvoor was het eerst nodig dat het museum werd verbouwd. Nog voordat de verbouwing afgerond was, was het doek weg. In de hectiek rondom het afronden van de verbouwing en het inrichten van de tentoonstelling duurde het enkele dagen voordat de vermissing werd opgemerkt.

Tentoonstelling

De tentoonstelling ging ook zonder het kunstwerk door. Bezoekers moesten het doen met twee afbeeldingen in de catalogus.

Na de vondst van het werk en de vaststelling van de authenticiteit ervan is de politie bij verdere naspeuringen in het bezit gekomen van kopieën van de dagboek aantekeningen van de toenmalige directeur van het museum, Stefano Fugazza, waarin wordt gesproken van het in scene zetten van een diefstal. De originele dagboek aantekeningen waren inmiddels verdwenen

22 februari geldt als de officiële datum van de diefstal. In het dagboek is de datum is gewijzigd in 18 februari, dus vier dagen eerder. De wijziging lijkt gedaan door iemand met een ander handschrift. Onderzoek door een grafoloog op verzoek van de *Corriere della Sera* bevestigt dat. Wie heeft deze datum veranderd en waarom?

Fugazza, die is overleden in 2009, was een intellectueel van de oude stempel. Hij wist het museum makkelijk en goed uit te dragen en was een veelgevraagd auteur over kunstzaken. In zijn dagboek staan verschillende notities over de diefstal, onder meer met zijn moeder en met de oud-president van de regio, Gianni Tagliaferri.

Zijn moeder is erg bezorgd. ‘Als ze me ziet vraagt ze onophoudelijk “wat de waarheid is”. We weten allebei waar het over gaat.’

Op 3 april schrijft hij: ‘Gianni [Tagliaferri] belde me over de diefstal van de Klimt. Hij zei me dat ik me niet bezorgd moest maken. Hij stelt zich voor dat het mij zelfs een plezier doet dat het schilderij weg is. Dat is niet helemaal ten onrechte: met mijn intellectuele belangstelling verzamelde ik duizend aanleidingen voor de diefstal en een oneindig aantal gelegenheden om de diefstal uit te voeren. Uiteraard overheersen uiteindelijk de moeilijke en onaangename kanten van de diefstal.’

Diefstal

Enkele dagen later formuleert hij een opvallende gedachte: ‘Ik heb nagedacht over een eventuele diefstal uit het Ricci Oddi, enkele weken voordat de Klimt daadwerkelijk werd gestolen. Ik dacht eraan dat een diefstal van de Klimt de tentoonstelling nog meer aandacht zou bezorgen. Zeker als het schilderij dan later tijdens de tentoonstelling weer terug zou worden gevonden. Mijn God! Wat

een gedachten, wetende wat later zou gebeuren!’

In het lopende onderzoek is de weduwe van Fugazza aangeklaagd voor heling van het dagboek.

De twee versies van Portret van een dame

Een eerste versie van het schilderij *Portret van een dame* is door Klimt omstreeks 1910 gemaakt. Klimt was verliefd op de dame, wier identiteit onbekend is. Zij overleed kort na het portret. Het schilderij werd tentoongesteld op een internationale expositie in Dresden, in 1912. In datzelfde jaar was een zwartwit-foto ervan te zien in een kunsttijdschrift. Daarna loopt het spoor dood.

Gustav Klimt, *Portret van een dame*. Links de eerste versie, rechts de tweede

Het was al bekend dat Klimt schilderijen overschilderde, daar zijn meerdere voorbeelden van. Zo ook hier: omstreeks 1916-1917 maakte hij een nieuwe versie van het schilderij, met dezelfde vrouw, dezelfde houding.

Ricci Oddi kocht het werk in 1925 via een tussenhandelaar die het vermoedelijk had gekocht bij Nebehay in Wenen, destijds een Klimt-autoriteit.

Klimt had zijn bekendheid in Italië te danken aan zijn aanwezigheid op de Biennale van Venetië van 1910 en de Internationale Tentoonstelling van 1911 ter ere van de 50-jarige verjaardag van de Italiaanse eenheid. Op de tentoonstelling van 1911 won Klimt ex-aequo de eerste prijs. De Italiaanse overheid kocht twee van zijn werken. *Giudetta II* voor de Galleria d'Arte Moderna in Venetië en *Le tre età della donna* voor de Galleria d'Arte Moderna in Roma.

Klimt is een inspiratie geweest voor veel Italiaanse kunstenaars, waaronder Felice Casorati (*La preghiera*, 1914) en Galileo Chini, bekend van decoratief werk, onder meer voor het badhuis in Montecatini Terme.

Giuseppe Ricci Oddi en zijn collectie

Giuseppe Ricci Oddi wordt in 1861 in Piacenze geboren uit adellijke ouders. Na een weinig vruchtbare rechtenstudie in Rome en Turijn keert hij in 1895 terug naar het ouderlijk huis in de Via Poggiali in Piacenza. Om zijn woning aan te kleden koopt hij zijn eerste twee schilderijen bij een kunsthandel in de stad: 'Tramonto' van Francesco Filipini en 'Dopo Novara' van Gaetano Previati.

In 1898 bezoekt Ricci Oddi met een bevriende beeldhouwer, Oreste Labo, enkele ateliers teneinde de inrichting van zijn huis te completeren. Bij Filippo Carcano koopt hij het werk *Strada al Mattarone*. Hij krijgt er een voorstudie van een ander werk bij cadeau.

Ricci Oddi heeft de smaak van het kunstkopen te pakken. Hij gaat ook buiten de stad en de provincie op zoek naar kunst. Van een echte collectie, laat staan een museum is dan nog absoluut geen sprake. Ook al omdat allerlei sportieve activiteiten dan nog veel tijd in beslag nemen. In 1902 koopt Ricci Oddi wederom een aantal werken, op advies van Labo. In de jaren die volgen komt het tot een breuk met Labo. Zijn plaats wordt ingenomen door Carlo Pennaroli, een administrateur en amateurschilder. Hij moet Ricci Oddi begeleiden bij het verzamelen.

Samen reizen ze naar de Biennale van Venetië van 1910 en bezoeken ze de ateliers van onder meer Michetti en Sarto-

rio. In die tijd wordt het verzamelen voor Ricci Oddi een obsessie, met alle geneugten en kwellingen die daarbij horen.

In 1912 correspondeert hij lange tijd met Antonio Mancini over de aankoop van twee schilderijen die hij later via een handelaar zal verwerven. En in 1916 weet hij pas na zeer langen onderhandelingen het schilderij *Alba domenicale* van Angelo Morbelli te kopen.

Ricco Oddi verdient zijn geld in eerste instantie als landeigenaar. Later heeft Inmiddels is Ricci Oddi een bekende naam in de kunstwereld. Kunstenaars nemen contact met hem op om hun werk te koop aan te bieden. Ricci Oddi beperkt zich echter tot werken uit een afgebakende periode, de Romantiek tot circa 1930.

Vanaf 1913 werkt Ricci Oddi samen met kunsthandelaar Giovanni Torelli uit Milaan. Deze biedt hem ineens vijf werken aan van zijn lievelingsschilder Antonio Mancini. Hij verkoopt hem ook een werk van de landschapsschilder Antonio Fontanesi, in die tijd nog behoorlijk ondergewaardeerd. Ricci Oddi koopt tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog een honderdtal werken, onder meer van Giovanni Carnovali ('Il Piccio'), de broers Palizzi, Domenico Morelli, Ettore Tito en Plinio Nomellini.

In de oorlogsjaren gaat Ricci Oddi voorzichtig en tegen gereduceerde prijzen door met het aankopen van kunst. In 1918 koopt hij ineens elf schilderijen en achttien tekeningen van Fontanesi, die

een van zijn favoriete schilders is. Deze voorkeur is vermoedelijk gevoed door het verschijnen van een belangrijke monografie van de schilder. Ricci Oddi zou uiteindelijk tachtig werken van Fontanesi aankopen, die daarmee de best vertegenwoordigde kunstenaar is.

Om het werk van Fontanesi in een kader te plaatsen koopt hij ook werk van kunstenaars uit zijn invloedssfeer, onder meer vier werken van diens goede vriend August Ravier. Het schilderij *Stagno* van Ravier vond Ricci Oddi het mooiste werk dat hij bezat.

De Fontanesi-aankopen laten zien dat Ricci Oddi ook buiten de stads- en provinciegrenzen durft te kijken. In 1918 poogt hij zelfs een Turner aan te kopen, maar die blijkt op de veiling te duur voor hem te zijn. Het werk wordt voor 75.000 lire verkocht.

De avant-garde, in de vorm van futuristische kunst, wijst hij echter af. Hij koopt nog wel een werk van Boccioni, *Portret van de moeder*, maar dat is meer om de weduwe van Torelli te helpen dan uit overtuiging. Ook een poging van Leandro Ozzola om hem te verleiden impressionisten te kopen loopt op niets uit. Waarop Ozzola opmerkt: 'Wat te zeggen van een impresario die Wagner niet wil vertegenwoordigen om Verdi niet te beleiden en Puccini niet wil kleineren. Als de Italianen nooit van Wagner zouden hebben gehoord, wat voor een muzikale cultuur zouden we dan hebben gehad?'

De opbouw van de verzameling van Ricci Oddi

Ricci Oddi is een man met een goede smaak en met gevoel voor kunst, maar aanvankelijk ontbreekt het hem aan kennis. Hij haalt dat in door museumbezoek met adviseurs, het lezen en bestuderen van boeken en catalogi en door te corresponderen met kunstenaars en kunstkenners.

Hij laat zich leiden door zijn adviseurs maar gaat ook af op zijn eigen gevoel en zijn eigen voorkeuren. Hij heeft nooit iets van Mario Sironi willen kopen; te modern, waarschijnlijk.

De prijs zeer bepalend. Als zijn adviseurs naar veilingen gaan geeft hij hen altijd duidelijke instructies mee inzake de prijzen die hij bereid is te betalen. Anderzijds is hij nooit te beroerd beginnende kunstenaars ruimhartig te steunen, bijvoorbeeld door werken aan te kopen.

Ricci Oddi is geen verzamelaar die erg aan gevoelens hangt. Hij is doorgaans discreet en gereserveerd van aard, maar hij kan ook bezorgd zijn om de toestand van een individuele kunstenaar.

Zijn collectie kenmerkt zich door een grote homogeniteit en is een ode aan de figuratieve kunst van de Romantiek tot de jaren '30. Kunstenaars uit elke streek van Italië zijn vertegenwoordigd, en ook enkele buitenlandse schilders voor zover ze een connectie hebben met de Italiaanse schilders.

Opgegroeid in een omgeving zonder veel aandacht voor kunst, zoekt Ricci Oddi wellicht vooral vertroosting in de schilderijen en beeldhouwwerken om hem heen.

Op 28 maart schrijft Ricci Oddi: 'In de eenzaamheid van het gedwongen nietsdoen op zondag is het voor mij een verrukking mij bewegen in mijn kamers en de rustgevende veelheid van schilderijen daarin. Niets meer interessant, meer waardevol dan die intieme, gefluisterde vertrouwdheden in die gevarieerde taal van discrete zaken en vertrouwde vrienden.'

De kunstverzameling is een manier om de eenzaamheid te verdrijven en misschien wel meer dan eenzaamheid, een depressie.

Ricci Oddi geniet er van als anderen toegang hebben tot zijn collectie. Het tonen van de collectie aan het publiek, niet alleen andere kunstenaars en kunstliefhebbers, wordt een uitgangspunt bij het verzamelen. Al gauw besluit hij zijn collectie na te laten aan de stad.

Vanaf 1913 is Ricci Oddi op zoek naar een geschikt gebouw om zijn collectie te tonen, 'uno stabile degnamente adatto o appositamente costruito'. Hij slaagt er niet in om een bestaand gebouw te vinden. Op 6 maart 1924 stelt hij een overeenkomst op met de stad. Daarin staat opgetekend dat de gemeente de grond zal leveren en Ricci Oddi het gebouw zal financieren. Giulio Ulisse Arata wordt in de arm genomen als architect. Hij ont-

werpt een gebouw op het terrein van het vroegere San Siro-klooster.

Het museum wordt geopend op 11 oktober 1931. Ricci Oddi is er zelf niet bij aanwezig, hij is daarvoor te mensenschuw. De opening wordt verricht door het Italiaanse kroonprinselijk paar Umberto en Jose.

Ricci Oddi overlijdt op 23 oktober 1937. Bij testament laat hij het museum na aan de stad tezamen met een geldbedrag, juwelen en aandelen, die echter na de oorlog niets meer waard blijken te zijn.

SLOGAN DELLA FASE DUE

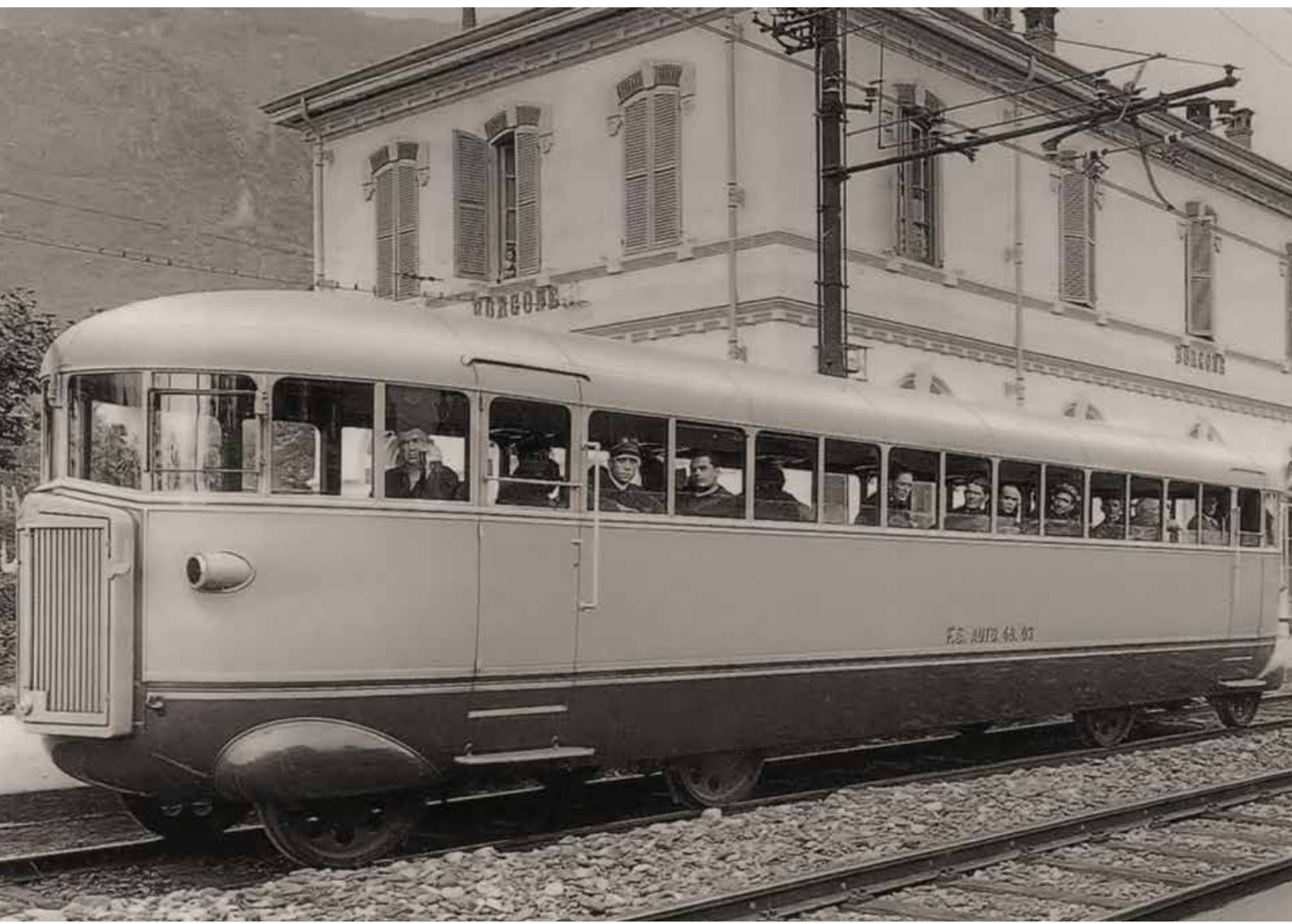

NATANGELO

La Littorina: Fiat-treinen uit het tijdperk van Mussolini

Tekst: Arjan den Boer

Ansichtkaart uit circa 1933: Littorina in Borgone

Rond 1930 verschenen door heel Europa een nieuw soort treinen: motorwagens op vloeibare brandstof, bestaand uit één rijtuig met een open interieur waarin ook de bestuurder zat. De Duitse *Schienenbus* leek wel een autobus die op de rails was gezet. In Italië was het een autofabrikant die dit concept naar een hoger plan tilde.

De *Littorina's* van Fiat waren modern, efficiënt en fraai vormgegeven. Ze kunnen gezien worden als een coproductie van Mussolini en Fiat-baas Giovanni Agnelli. Het nieuwe treintype hielp bij de realisatie van Mussolini's politieke doelen en droeg trots het symbool van zijn fascistische partij op de neus. Agnelli kon er zijn spoorweg-ambities voor Fiat mee verwezenlijken — tot in Afrika toe.

Mussolini's spoorwegen

Mussolini liet de treinen op tijd rijden, zo luidt het cliché. Herstel en verbetering van de spoorwegen waren echter al in gang gezet voordat Mussolini in 1922 aan de macht kwam. Wel hechtte hij groot belang aan de spoorwegen en investeerde er veel in. De *Ferrovie dello Stato*, opgericht in 1905, werden verder gecentraliseerd.

In de jaren 20 had de verbinding tussen de grote steden prioriteit. In de jaren 30 volgden de regionale spoorwegen. Fiat-motorwagens waren hiervoor een efficiënt middel, dat tegelijk als boegbeeld van Italiaanse innovatie fungeerde.

Autofabrikant Fiat richtte zich sinds 1917 ook op de spoorwegen. Fiat Ferroviaria maakte diesellocomotieven en later ook

elektrische treinstellen. Het experimenteerde al in de jaren 20 met motorwagens op diesel, wat in de jaren 30 resulteerde in de *Littorina*. Giovanni Agnelli, oprichter en grote baas van Fiat — een van de grootse Italiaanse werkgevers — was een machtig man. In 1923 werd hij senator. Hij had goede banden met Mussolini maar was geen overtuigd fascist.

Automotrice Leggera

In 1932 introduceerde Fiat een *Automotrice Leggera benzina* (lichte motorwagens op benzine) met 48 zitplaatsen. Die capaciteit was opmerkelijk voor z'n 15 meter lengte, net als de topsnelheid van 110 km/h. Ook het design was revolutionair. De licht gestroomlijnde neus deed aan Fiat-auto's denken. Het comfortabele interieur bood een panoramisch zicht. Het was dé economische vervanger voor stoomtractie op regionale spoorlijnen en rond de steden waar het aantal forensen sterk toenam.

In 1932 bracht de nieuwe benzine-motorwagen Mussolini, Fiat-baas Agnelli en andere genodigden naar Littoria (het tegenwoordige Latina). De naam van deze geheel nieuw gebouwde stad was gebaseerd op een oud Romeins symbool dat de fascistten zich hadden toegeëigend. Een journalist van Mussolini's krant vernoemde de nieuwe trein naar deze stad: *Littorina*. Agnelli was gecharmeerd van deze ietwat fascistoïde benaming en nam hem over.

Fasces

De *Littorina's* werden voorzien van een bronzen *fasces*-symbool op de voorzijde.

Littore – waarnaar de Littorina indirect was vernoemd – waren in de Romeinse tijd immers de dragers van de fasces: een bundel roeden, strak om een bijl gebonden, als symbool van autoriteit.

Dit symbool was door Mussolini gekozen als beeldmerk voor zijn fascistische partij, en nadat hij aan de macht kwam voor de hele Italiaanse staat. Het stond voor gezag en krachtenbundeling. De fascistten verwierpen het bestaan van verschillende politieke partijen en aparte klassen en streefde een nationale eenheid met een sterke leider na.

De generaties Littorina's volgden elkaar snel op. In 1934 kwam Fiat met een nieuwe dieserversie met 56 zitplaatsen. De nieuwe Littorina had een schuinere, lichte gebolde neus die wat deed denken aan een Rolls Royce. Z'n revolutionaire constructie was gebaseerd op die van vliegtuigen. Het modernistische interieur was egalitair vormgegeven: de drie reizigersklassen deelden dezelfde bekleding, lampen en bagagerekken.

Smalspoor

Fiat maakte ook Littorina's voor private spoorwegen op smalspoor. In 1935 wer-

Littorina (1937) met gereconstrueerde fasces. Rahmi M. Koç Museum, Istanbul (foto Arjan den Boer)

den vier motorwagens gebouwd voor de regio Sulcis op Sardinië. Deze mini-Littorina's hadden slechts 36 zitplaatsen en reden maximaal 83 km/h. De kenmerkend grille, die als een soort schild bijna tot op de rails liep, fungeerde als 'schapenvanger', geen overbodige luxe op Sardinië.

In 1937 kwamen er zes Fiat Littorina's naar Sicilië voor de spoorlijn rondom de vulkaan Etna. Deze smalspoorlijn was in 1898 gereed gekomen. Belangrijker dan de toeristische functie was de ontsluiting van geïsoleerd liggende dorpen. De Littorina's waren met hun 75 km/h twee keer zo snel als stoomtractie.

In 1911 had Italië Libië veroverd en in 1935 bezette Mussolini Abessinië (Ethiopië). Fiat profiteerde van de koloniale expansie. Smalspoor-Littorina's werden verscheept naar Libië en Italiaans-Oost-Afrika. In Libië reden Littorina's in de regio Tripoli en rond Bengazi. In Eritrea verbonden ze havenstad Massawa met hoofdstad Asmara. Er rijden nog steeds enkele Littorina's in Eritrea, inmiddels zo'n 80 jaar oud!

Autarchia

Door de bezetting van Abessinië kwam Italië – in de Eerste Wereldoorlog nog geallieerd bondgenoot – alleen te staan. Alleen Hitler had begrip voor de aspiraties van Mussolini. Italië kreeg te maken met een handelsboycot en wilde zelfvoorzienend worden.

De bouw van eigen spoorwegmaterieel door Fiat paste in het streven naar autar-

kie. De Littorina's waren modern, zuinig en volledig Italiaans. Bij de bouw werd aluminum gebruikt dat zelf werd geproduceerd. Advertenties uit 1940 laten zien dat de Staatsspoorwegen nog uitsluitend Italiaanse brandstof gebruikten.

Tijdens de oorlog stonden de meeste Littorina's stil wegens brandstofgebrek. Sommigen raakten beschadigd of werden verbouwd voor oorlogsdoeleinden. Aan het eind van de oorlog waren slechts 120 van de 800 motorwagens rijvaardig. Rond 1950 was het motorwagenbestand weer op pijl.

Na de oorlog bouwde Fiat nieuwe motorwagens en treinstellen. Ze kregen een minder markant uiterlijk maar werden in de volksmond nog lang Littorina genoemd.

Een uitgebreide versie van dit artikel van Arjan den Boer met veel beeldmateriaal op *Retours*, digitaal magazine over spoorweghistorie en design: retours.eu/nl/21-la-littorina

Umbrië en Muziekfestivals

Umbrië is de enige Italiaanse regio die niet aan de zee grenst. Deze rustige regio van Italië waar de tijd lijkt stil te staan, heeft bergen, heuvels, authentieke dorpen en een heerlijke lokale keuken.

Wat veel mensen niet weten is dat er in Umbrië iedere zomer een aantal muziekfestivals van wereldfaam worden georganiseerd.

Perugia is de hoofdstad van Umbrië en een levendige studentenstad. Ieder jaar wordt hier in de maand juli **Umbria Jazz** georganiseerd, een groot en bekend Jazz festival waar in het verleden al grote namen optra-

den, zoals Miles Davis, Sting, George Benson, Santana, Mark Knopfler, BB King, Herbie Hancock.

Eind juli wordt ieder jaar de **Trasimeno Blues** georganiseerd. De concerten van veelal beroemde blues muzikanten hebben allemaal plaats in de omgeving van het Trasimeense meer. Er zijn betaalde voorstellingen, maar ook iedere avond een gratis voorstelling veelal op een dorpsplein of in het plaatselijk park.

In Spoleto wordt ieder jaar een klassiek muziek festival gehouden: het **Festival dei 2 Mondi**. Dit festival is ieder jaar eind juni, begin juli. Spoleto

is een middeleeuws stadje op 1,5 uur van Rome en vlakbij de Monti Sibillini, een walhalla voor natuurliefhebbers, wandelaars en liefhebbers van een goede lokale keuken.

Kom naar Umbrie op vakantie en geniet van dit alles.

Lees meer over Umbrie op de blog: www.villainumbria.blog/nl.

Voor meer informatie over vakantiehuizen in Umbrie: www.villainumbria.com/nl.

Wij spreken Nederlands.

Boekhandel Emporio

Italiaans antiquariaat – boeken uit of over Italië:

Literatuur (origineel en vertaald), geschiedenis, kunst, muziek, van Dante en Boccaccio tot Casanova en Pinocchio, van Adorno en Bassani tot Ungaretti en Zucconi

Jan B. Buijs
's-Gravendijkwal 48,
3014 ED Rotterdam

Open op afspraak
Bel 010-4362859 of mail
info@emporiolibri.nl

Si associ qui al
Touring Club Italiano

Enig agent van de
Touring Club
Italiano buiten
Italië. Leden van
Dante krijgen 10%
korting op het
lidmaatschap van
de TCI

Te huur: appartement in Convento San Francesco (Umbrië)

In het zuiden van Umbrië, op de rand van het Tiber-dal, ligt tussen wijn- en olijfgaarden Lugnano in Teverina: een prachtig middeleeuws stadje met smalle straatjes waar duizend jaar geschiedenis levend aanwezig is.

Aan de rand van Lugnano ligt het Convento San Francesco, een voormalig franciscaner klooster dat uit de 13e eeuw dateert. Hier heeft St. Franciscus volgens de overlevering een wonder verricht. In het gebouw is nu een aantal appartementen gevestigd.

Het appartement La Scaletta bestaat uit vier voormalige kloostercellen die prachtig uit zien op het dorp en op de binnenplaats. Er is een woonkamer, een keuken en badkamer, een eetkamer en een slaapkamer op de verdieping. Ruim genoeg voor twee personen. Er is een slaapbank voor extra gasten.

Voor gemeenschappelijk gebruik van de gasten is er, binnen de muren van het kloosterterrein, een 25 meter lang zwembad, een heerlijke tuin, tennisbaan en gelegenheid voor tafeltennis en bocce (jeu de boules). Ook kunt u wegdromen onder de olijfbomen in de olijfgaard en uw

benen strekken in het omringende bos. Wifi en parkeren zijn gratis.

In overleg kan er in dit complex ook een reservering worden gemaakt voor een gezelschap tot 12 personen. Informeer naar de mogelijkheden.

Het centrum van Lugnano in Teverina, met winkels, een restaurant en de bushalte, ligt op 500 meter van het appartement. Het treinstation voor Rome en Florence ligt op 10 km. De luchthaven van Rome is slechts 90 km verderop. Lugnano ligt halverwege Orvieto en Terni. Beide steden zijn ongeveer 40 km van Lugnano verwijderd.

Bekijk meer foto's en een film van het klooster op onze website: www.boflight.nl/verhuur.html.

Daar vindt u ook meer informatie over verhuur. Voor meer informatie:

E-mail: boflight@tiscali.nl

Tel. + 31 24 388 80 43

RIAPRONO LE REGIONI. TUTTE.

AH! FINALMENTE! MI ERO STUFATO DI STARMENE IN LOMBARDIA!

A CHI LO DICI?!?
CHE POI: BERGAMO È BELLA...

...MA NON CI VIVREI! AHHAHAHAH!

BOEKEN

Christian Frascella
**Het is te koud om
 te sterven**

€ 18,99

Het is te koud om te sterven

Turijn. Niet het elegante, rijke Turijn maar de groezelige periferie, de wijk Barriera di Milano, ooit de thuishaven van fabrieksarbeiders, nu een smeltkroes van culturen, immigranten uit alle windstreken.

Privédetective Contrera is een sympathieke veertigjarige bluffer die achter een masker van ironie de littekens verbergt van een leven dat hij stelselmatig heeft vergooid. Zijn leven is een optelsom van mislukkingen: hij is ontslagen bij de politie wegens corruptie en handel in drugs, heeft een ex-vrouw die hem haat, een puberdochter die hem veracht en hij woont noodgedwongen in bij zijn zus en haar gezin. Hij houdt kantoor in een hoekje van een wasserette, naast een koelkast met Corona's, en verdient een schamel inkomen met het schaduwen van overspelige echtgenoten.

Als Mohamed, de Marokkaanse eigenaar van de wasserette, zijn hulp inroept voor de zoon van een vriend, die om onbekende redenen grote schulden heeft gemaakt bij een beruchte Albanese woekeraar, kan Contrera niet weigeren.

Zodra het eerste lijk zich aandient weet Contrera dat hij verwickeld is geraakt in een gevaarlijk web van intriges. Tegengewerkt door Albanese criminelen, de maffia én de politie, slaagt Contrera erin om met vallen en opstaan het raadsel op te lossen, af te rekenen met spoken uit zijn eigen verleden en, en passant, ook nog verliefd te worden.